

Venäjä ennen ja nyt

OITTINEN, VESA (2007; toim.). *Venäjä ja Eurooppa. Venäjän idea 1800-luvulla*. 391 s. Vastapaino, Tampere.

On ilahduttavaa, että suomeksi on viimein ilmestynyt kokoelma venäläisten ajattelijoiden 1800-luvulla julkaistuja kirjoituksia, joissa pohditaan Venäjän olemusta ja sen suhdetta Eurooppaan. Juuri suhde Eurooppaan oli se leikkauspiste, jonka kautta Venäjä ja venäläisyys tuolloin pitkälti määriteltiin. Rajoja vedettäessä ja eroavaisuuksia pohdittaessa ei koskaan määritellä ainoastaan rajan ulkopuolella olevaa ”toista”, vaan myös omaa identiteettiä. Jos Venäjä haluttiin nähdä jotenkin Euroopasta poikkeavana, tuli tällöin selvittää, mikä oli Venäjän idea ja venäläisyyden ydin.

Aleksanteri-instituutin tutkija Vesa Oittisen toimittama artikkelikokoelma antaa runsaasti materiaalia tämänkaltaisiin pohdintoihin. Kirjassa on kuusitoista suomennettua venäläisen ajattelijan tekstiä. Kukin kirjoittaja esitellään lyhyesti. Lisäksi Oittinen on kirjoittanut yli 40-sivuisen johdannon, jossa teoksen kirjailijat ja heidän tekstinsä asetetaan tyylikkäästi aatteellis-kulttuuriseen yhteyteensä. Ilman tämänkaltaista laajaa ja syvällistä johdatusta ajan venäläiseen ajatteluun teos olisi jäänyt torsioksi, eikä se olisi palvellut laajempaa lukijakuntaa niin hyvin kuin se nyt tekee. Aiemmistä aihepiiriä suomeksi esitelleistä teoksista tulee lähinnä mieleen dosentti Pertti Luntisen (1981) *Keisari-Venäjän aatehistoria*, joka on kuitenkin huomattavasti suppeampi eikä sisällä lainkaan alkuperäistekstejä.

Arvosteltavan teoksen otsikkoon sisältyy yksi kysymys. Valikoima tarjoaa edustavan otoksen Venäjän erityisaseman perusteluista 1800-luvulta. Oittinen kuitenkin rajaa eräät ”imperialistisiksi ajattelijoiksi” (s. 48) kutsumansa 1800-luvun jälkipuoliskon venäläiset kirjoittajat kokonaan teoksensa ulkopuolelle. Ratkaisu on teoksen laajuuden huomioon ottaen ymmärrettävä, mutta samalla eräät tärkeät Venäjän ja Euroopan suhdetta käsitelleet ajattelijat sivuutetaan kokonaan. Näistä huomattavin oli Nikolai Danilevski, jonka panslavistinen *Venäjä ja Eurooppa* -teos (1869) lienee aikansa tunnetuin teos tästä aiheesta. Danilevskin kirja käännettiin useille eurooppalaisille kielille ja se herätti suurta huomiota jyrkkien Venäjän mahtia korostavien ja Eurooppaa halveksivien näkemystensä vuoksi. Ehkä Oittisen olisi kannattanut sanoa johdannossaan jokunen sana näistäkin ”imperialisteista” – varsinkin kun viimeisimmät kirjan suomennetusta tekstivalikoimasta ovat vasta 1900-luvun alkupuolelta ensimmäisen maailmansodan tunnelmista. Tämä sotahan oli osin juuri läntisen imperialismin synnyttämää välienselvittelyä.

Kun eurooppalaiset valistusajattelijat ”keksivät” idän, joutuivat venäläiset ajattelijat pohtimaan maansa erityislaatua suhteessa Eurooppaan. Kuten Oittinen johdannossaan toteaa, venäläisessä keskustelussa ”Venäjän idea” ja ”imperiumin idea” kytkeytyivät erikoislaatuisella tavalla toisiinsa Pietari Suuren ajoista alkaen, mikä johti muun muassa maaorjuuden tiukentumiseen. Venäjän näkeminen läntiseen Eurooppaan nähden heikompilaatuksena ”toisena” johti vuoden 1825 dekabristikapinan jälkeen Venäjän erityisasemaa pohtivien kirjoitusten tulvaan. Lähtökohtana tälle keskustelulle voidaan pitää Pjotr Tšaadajevin *Filosofisten kirjeiden* (s. 53–75) julkaisemista vuonna 1836, mitä on usein kutsuttu ”laukukseksi yössä”. Tšaadajeville Länsi-Euroopan sivilisaatiot edustivat normaaliutta, ja Venäjää hän kuvasi aviottomaksi lapseksi, jolla ei ole yhteyttä traditioon ja aiempiin sukupolviin (s. 61).

1800-luvun alkupuolella keskustelu jäsenyi länsimielisten *zapadnikkien* ja venäläismielisten slavofiilien väliseksi ajoittain kiivaaksikin mielipiteiden vaihdoksi. Oittisen kirjaan on käännetty keskustelun molempien osapuolten kannanottoja. *Zapadnikit* halusivat Venäjän muuttuvan takapajulasta Länsi-Euroopan kaltaiseksi liberaalien tuulten virvoittamaksi maaksi, kun taas slavofiilit korostivat venäläisen sivilisaation erityisasemaa länteen verrattuna. Oittinen tiivistää tuon erityislaadun kolmeen seikkaan: maan yhteisomistukseen, sisäisten konfliktien ja valloitusotien puutteeseen sekä ortodoksisen uskontoon. Näiden lisäksi hän korostaa vaikeasti suomennettavan *sobornost*-ajattelun (yhteisöllisyys, yhteenkuuluvuus) merkitystä slavofiilien kulttuurikritiikissä. Toisin kuin länsimaissa, Venäjällä ihmiset saattoivat slavofiilien mukaan toteuttaa yksilöllisyytään eri yhteisöissä, kuten kollektiiveissa ja ortodoksisissa kirkossa. Länsimieliset *zapadnikit* puolestaan korostivat Venäjän eri kansankerosten välistä syvää juopaa, joka oli johtanut siihen, että kansan ”syvät rivit” olivat kääntäneet selkensä valtiovalalle. *Zapadnikkien* rivit kuitenkin rakoivat 1800-luvun puoliväliin tultaessa, kun monet kokivat liiallisen modernisaation aiheuttavan vain uusia ongelmia Venäjällä.

Maaorjuuden lakkauttaminen Venäjällä vuonna 1861 johti uudensuuntaan kannanottoihin. Kirjailija Fjodor Dostojevski pyrki ylittämään aiemman *zapadnikkien* ja slavofiilien välisen vastakkainasettelun luomalla ajatuksen erityisestä venäläisestä hengestä, joka kykenee muita kansoja paremmin yhdistämään toisiinsa ihmiskunnan yleismaailmallisen yhdistymisen ja lähimmäisenrakkauden. Tämän vuoksi Dostojevski jopa antoi venäläisille roolin eurooppalaisten ristiriitojen ratkaisijana. Usein näillä 1800-luvun jälkipuolven ajattelijoilla esiintyi jo Tšaadajevin teksteissä ollut ajatus Venäjän historiasta

”tyhjänä lehtenä” ja Venäjän kansasta ”kirjoittamattomana korttina”, joka turmeltumattomana voi kirjoittaa tuolle lehdelle jotakin uutta ja ennennäkemätöntä. Tätä kautta raukesi myös näkemys Venäjästä jonkinlaisena ikuisen puolitiehen jääneenä välitulana, joka on aina heikompi suhteessa läntiseen sivistykseen.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa keskustelu venäläisyydestä hajosi useisiin pienempiin debatteihin. Ehkä selkeimpänä uutena ryhmänä esiin nousivat Nikolai Trubetskojin kaltaiset euraasialaisuutta korostaneet geopolitiittiset ajattelijat. He eivät pitäneet ihmiskuntaa universaalina kokonaisuutena, vaan korostivat eri kulttuuri- ja kielipiirien välisiä perustavia eroja. Läntisen Euroopan sivistysperinteen sijaan nämä euraasialaiset ajattelijat korostivat mongolien ja tataarien perinnön merkitystä venäläisyyden historiallisessa muotoutumisessa. Atlantisen Euroopan antamien vaikutteiden sijaan Euraasian mannerlaatan mantereiset ydinalueet omine luonnonoloineen olivat Venäjän erityisluonteen perusta. Näille ajattelijoille ”despootinen itä” ei ollut mikään kirosana, vaan oman kulttuurialueen omaleimainen perusta. Mielenkiintoisella tavalla monet venäläiset nationalistiset ajattelijat kaivoivatkin Neuvostoliiton hajottua nämä euraasialaiset näkemykset koipussista ja toivat geopolitiikan uudelleen Venäjän poliittisen keskustelun ytimeen.

Teos houkuttaa vertailemaan 1800-luvulla venäläisyyttä ja Venäjän ideaa korostaneiden ajattelijoiden ja nykypäivän venäläisten ”nationalistien” välillä. Missä määrin nykyisten Venäjän mahtiaseman korostajien näkemykset perustuvat 1800-luvulla esitettyihin aatteisiin Venäjän erityisasemasta? Vai poikkeako moderni ”Venäjä-aate” jotenkin olennaisesti aiemmasta? Kirja ei suoraan vastaa tähän kysymykseen, vaikka Oittinen ottaakin vertailun lyhyesti esiin johdantonsa loppuksi. Hän päätyy toteamaan, että ”Venäjän idean” sitkeähenkisyydelle on vain yksi selitys: se on jostakin syystä tarpeellinen venäläisille itselleen (s. 51). Ehkä Aleksanteri-instituutin uuden julkaisusarjan tulevat teokset antavat vastauksen näihinkin ajankohtaisiin kysymyksiin. Jään innolla odottamaan jatkoa.

KIRJALLISUUS

Danilevski, N. (1869). *Rossija i Evropa*. 542 s. Strakhov, Pietari.
Luntinen, P. (1981). *Keisari-Venäjän aatehistoria*. 143 s. Gaudeamus, Helsinki.

HEIKKI MIKKELI
*Renvall-instituutti,
Helsingin yliopisto*